

Social Cohesion and Development

Vol 19, No 1 (2024)

No 37

Social Cohesion and
DevelopmentBiannual Scientific
Review,
Spring 2024, volume 19, issue 1Κοινωνική Συνοχή
και Ανάπτυξη37 Εξαμηνιαία Επιστημονική
Επιθεώρηση,
Άνοιξη 2024, τόμος 19ος, τεύχος 1ARTICLES
Άρθρα

Andreas Feronas & Manos Spyridakis, Implementing the Guaranteed Minimum Income in Greece: An evaluation from the perspective of social services professionals

Despoína Andreadou & Sevaste Chatzifotiou, Violence Against Women in Rural Greece

Ioannis Tsoukalidis, Antonios Kostas & Dimitrios Kolovos, Social and economic impact of the COVID-19 pandemic at local level. A quantitative study

DIALOGUE
Διάλογος

Pavlos Karagregoris, Roe vs Wade and the public discourse regarding reproductive rights

BOOK REVIEWS
Βιβλιοκριτικές

G. Stamelos, La démocratisation de l'enseignement supérieur en Europe. Le cas hellénique (Δέσποινα Καρακατσάνη), Σ. Πανταζόπουλος, Κοινωνικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-2001: Η νεοελληνική κοινωνία σε ιστορική προοπτική (Μαρία Συρμαλή)

Σταύρος Α. Πανταζόπουλος, Κοινωνικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-2001: Η νεοελληνική κοινωνία σε ιστορική προοπτική Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος, 2024

Μαρία Συρμαλή

doi: [10.12681/scad.39748](https://doi.org/10.12681/scad.39748)

Copyright © 2024, Μαρία Συρμαλή

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Συρμαλή Μ. (2024). Σταύρος Α. Πανταζόπουλος, Κοινωνικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-2001: Η νεοελληνική κοινωνία σε ιστορική προοπτική Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος, 2024. *Social Cohesion and Development*, 19(1), 76–77. <https://doi.org/10.12681/scad.39748>

George Stamelos,

La démocratisation de l'enseignement supérieur en Europe. Le cas hellénique (Η δημοκρατικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Η ελληνική περίπτωση)

Paris: Εκδόσεις L'Harmattan-- Collection: Educations et Sociétés, 2024

Tο ενδιαφέρον βιβλίο του Γιώργου Σταμέλου, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Πατρών, με τίτλο 'Η δημοκρατικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Η ελληνική περίπτωση' εκδόθηκε το 2024 από τις εκδόσεις L'Harmattan και την σειρά Educations et Sociétés που διευθύνει ο καθηγητής Louis Marmoz. Στόχος του βιβλίου είναι να αναδείξει τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής περίπτωσης, να αναλύσει την επίδραση της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής, να αναδείξει τα σύγχρονα διακυβεύματα και τα βασικά προβλήματα που είναι η δυσαρέσκεια, η απογοήτευση από τον θεσμό του Πανεπιστημίου, η έλλειψη εμπιστοσύνης στην κοινωνική και εκπαιδευτική πολιτική.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου διερευνάται ο όρος 'δημοκρατικοποίηση' και επιχειρείται η παρουσίαση της ελληνικής περίπτωσης συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες και η ανάδειξη ομοιοτήτων, διαφορών και ιδιαιτεροτήτων. Η δημοκρατικοποίηση της εκπαίδευσης αναλύεται σε συνάρτηση με την ισότητα των ευκαιριών, τη θεωρία της αναπαραγωγής των Bourdieu-Passeron και το μοντέλο της ορθολογικής απόφασης του Boudon. Διακρίνεται η διχοτομία μεταξύ μαζικοποίησης και δημοκρατικοποίησης της εκπαίδευσης και χρησιμοποιείται ως βάση η ανάλυση της ποσοτικής και ποιοτικής διάστασης της δημοκρατικοποίησης από τον Antoine Prost.

Η έννοια της δημοκρατικοποίησης, όπως υπογραμμίζει ο Γιώργος Σταμέλος, εκφράζει την πολιτική βούληση για διεύρυνση του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και περιορισμό των ανισοτήτων, ενώ η ανάλυσή της πρέπει να συσχετιστεί με κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και γεωγραφικές παραμέτρους. Σε χώρες που αντιμετώπισαν ιδιαίτερα πολιτικά προβλήματα μετά τον Β'ΠΠ -κυρίως στον νότο της Ευρώπης- το αίτημα για δημοκρατικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης ήταν ιδιαίτερα φορτισμένο ιδεολογικά και επιδίωκε να θεραπεύσει πληγές του παρελθόντος, ή/και να ικανοποιήσει αιτήματα για κοινωνική δικαιοσύνη.

Στην περίπτωση της Ελλάδας το αίτημα για δημοκρατικοποίηση προσέκρουσε συχνά στις οικονομικές δυσκολίες του εγχειρήματος λόγω των ευρύτερων οικονομικών και κοινωνικοπολιτικών προβλημάτων της χώρας κατά την μεταπολεμική περίοδο. Την ίδια περίοδο ενισχύθηκε η ζήτηση για ανώτατη εκπαίδευση, η οποία συνδέθηκε με την εύρεση θέσης σε δημόσια υπηρεσία διασφαλίζοντας καλές συνθήκες εργασίας και μισθολογική ασφάλεια. Η εθνική εκπαιδευτική πολιτική στο ελληνικό πλαίσιο προσπάθησε, ωστόσο, να υπηρετήσει χωρίς σωστές βάσεις και κοινωνικά ερείσματα τα αιτήματα για δημοκρατικοποίηση επιδιώκοντας κυρίως να θεραπεύσει πληγές του παρελθόντος, να εφαρμόσει αρχές της ευρωπαϊκής πολιτικής και αξίες της οικονομίας της γνώσης. Η συζήτηση για τη δημοκρατικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης συνδέθηκε περισσότερο με την 'αντικειμενικότητα' και τη μη διαβλητότητα του διαγωνισμού εισόδου στα Πανεπιστήμια, με τις εξετάσεις εισαγωγής και τον αριθμό των μαθημάτων που εξετάζονταν. Το θέμα, ωστόσο, της προετοιμασίας για την είσοδο στην τριτοβάθμια προσέκρουε αρκετά συχνά στον ρόλο της παραπαιδείας (των φροντιστηρίων και των ιδιαίτερων μαθημάτων) και κατά συνέπεια στη διαφοροποιημένη και ταξικά προσδιορισμένη προετοιμασία για ένταξη στην ανώτατη εκπαίδευση με βάση τις οικονομικές δυνατότητες της ελληνικής οικογένειας.

Τομή στην ιστορική ανάλυση για τον ρόλο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και τα σχετικά αιτήματα αποτελεί για τον συγγραφέα το 2009, όταν αναπτύσσονται έντονες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές αναταράξεις που οδηγούν στην αναδιτύπωση του αιτήματος της δημοκρατικοποίησης. Παρά την αυξανόμενη ανεργία των πτυχιούχων η κοινωνική αναπαράσταση για τον ρόλο του Πανεπιστημίου και των πανεπιστημιακών σπουδών παραμένει υψηλή, καθώς η ελληνική οικογένεια μεταφράζει το πανεπιστημιακό δίπλωμα ως όχημα επαγγελματικής αποκατάστασης και ως εργαλείο κοινωνικής κινητικότητας και ανέλιξης. Παράλληλα η αύξηση των διαθέσιμων θέσεων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και η διεύρυνση των πανεπιστημιακών τμημάτων και ιδρυμάτων αλλάζουν την αντίληψη για τη σημασία της πρόσβασης. Ενδιαφέρον έχει μάλιστα να υπογραμμιστεί ότι, ενώ μέχρι τη δεκαετία του '70 στόχος ήταν να καταφέρει κάποιος/α να μπει στην ανώτατη εκπαίδευση, στη συνέχεια το αίτημα συνδέεται πρωτίστως με τη φοίτηση σε συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα και σε ορισμένο επιστημονικό αντικείμενο. Αυτό φαίνεται μάλιστα να αποτελεί εκ νέου τον κρίκο που συνδέει την πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση με την ανισότητα. Σε αυτό το σημείο εντοπίζουμε μια διαφορετική ανάλυση της πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και ιεράρχηση των επιλογών που συνδέεται με τις οικογενειακές επιλογές, τις δυνατότητες οικονομικής στήριξης των σπουδών μακριά από τον τόπο κατοικίας, την παραπαιδεία και την κατάλληλη επιλογή φροντιστηρίου και λιγότερο με τις μαθησιακές επιδόσεις και τα διαφορετικά είδη Λυκείου. Κατά συνέπεια η ανισότητα δεν εξαλείφεται αλλά μεταφέρεται εκτός των τειχών του σχολείου, εντοπίζεται στην εξωσχολική προετοιμασία, στις βαθμίδες ελευθερίας και επιλογής με βάση τις οικονομικές δυνατότητες. Κατά συνέπεια το παράδοξο που εντοπίζεται στο βιβλίο με εύγλωττο τρόπο συμπυκνώνεται στο εξής: η εξωσχολική προετοιμασία ενισχύεται όταν διευρύνεται το σύστημα και καθίσταται περισσότερο δημοκρατικό. Ενώ λοιπόν παρατηρούμε διεύρυνση και δημοκρατικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης με την εξασφάλιση μεγαλύτερης πρόσβασης, ένα μικρό συγκριτικά ποσοστό αισθάνεται ικανοποιημένο από το πρόγραμμα σπουδών στο οποίο εισήχθη. Τα 'όρια της δημοκρατικοποίησης' λειτουργούν ως 'εργαλείο ανάλυσης' (σύμφωνα με τον όρο του Ville-1978) των σχέσεων μεταξύ κοινωνικών-πολιτικών θεσμών και πρωταγωνιστών.

Στην περίπτωση της Ελλάδας το σχέδιο δημοκρατικοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης δεν περιορίστηκε στη διεύρυνση και την ενίσχυση της πρόσβασης, αλλά μεταφέρθηκε σε άλλα σημεία: στα κριτήρια εισόδου στην ανώτατη εκπαίδευση -με έμφαση στη βάση εισαγωγής που θα απασχολήσει αρκετά τα επόμενα χρόνια- στη δυνατότητα πρόσβασης και όσων ολοκληρώνουν την επαγγελματική εκπαίδευση και στην ισοτιμία ΑΕΙ και ΤΕΙ. Επιπλέον εντοπίζεται μια ακόμη παραδοξότητα στο θέμα αυτό: αναπτύχθηκε με ευρωπαϊκούς πόρους μια 'πολιτική θεσμών εγγύτητας' (ιδρύματα που βρίσκονται όσο γίνεται πιο κοντά στην πόλη κατοικίας) και μια πολιτική δημιουργίας 'εκπαιδευτικών πόλων προσέλκυσης φοιτητικού πληθυσμού' ως εκφάνσεις εκδημοκρατισμού. Αυτές όμως οι πολιτικές δεν έλαβαν υπόψη τους την γεωγραφική κατανομή του ελληνικού πληθυσμού που συγκεντρώνεται στις δύο μεγάλες πόλεις, Αθήνα και Θεσσαλονίκη, γεγονός που καθιστά δυσβάσταχτη για την οικογένεια την εγκατάσταση σε άλλες πόλεις και ακυρώνει στην πράξη την προσπάθεια εκδημοκρατισμού.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου ασχολείται με τη σχέση του εκπαιδευτικού συστήματος με τα υποκείμενα, τους μαθητές και τις μαθήτριες. Εστιάζει στο πώς αντιλαμβάνονται τις πανεπιστημιακές σπουδές, την πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση, τα κίνητρα και τις επαγγελματικές τους προοπτικές. Η ανάλυση στο μέρος αυτό βασίζεται σε τρεις έννοιες: στην κοινωνική αναπαράσταση του Πανεπιστημίου, στο κίνητρο και στην αυτοεικόνα. Ο συνδυασμός του φόβου, της αβεβαιότητας για το μέλλον με την αξία ενός πανεπιστημιακού διπλώματος που διασφαλίζει ένα πιο σίγουρο μέλλον φαίνεται ότι είναι τα στοιχεία που συνθέτουν την αναπαράσταση για το Πανεπιστήμιο και καθορί-

ζουν τις αντίστοιχες επιλογές, τα προσωπικά κίνητρα των υποκειμένων και τις στάσεις τους (επιμονή, αντίληψη δεξιοτήτων, γνωστική εμπλοκή και διασύνδεση). Σε άμεση σύνδεση με τα παραπάνω βρίσκεται και η αυτοεικόνα των εφήβων σε συνδυασμό με την αυτοαντίληψη και την αυτοεκτίμηση στην κρίσιμη περίοδο της ζωής τους.

Ειδικότερα γίνεται αναφορά σε έρευνα που διεξήχθη το 2017-2018 με στόχο να αναλυθούν οι αντιλήψεις των μαθητών/τριών της τελευταίας τάξης του Λυκείου στο τέλος των σπουδών τους στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση και μερικές μέρες πριν από τις πανελλαδικές εξετάσεις. Με την έρευνα (σε δείγμα της Δ. Ελλάδας) επιβεβαιώνεται η κοινωνική αναπαράσταση για τον ρόλο του Πανεπιστημίου στην κοινωνική και οικονομική εξασφάλιση των μαθητών/τριών και η ανέλιξή τους συχνά μέσα από κοινότητες και απλουστευτικές θέσεις. Ενδιαφέρον έχει, επίσης, ότι οι προσδοκίες και τα κίνητρά τους καθορίζονται από μια αρκετά ωραιοποιημένη και εξιδανικευμένη εικόνα του εαυτού τους, που έχουν διαμορφώσει κατά τη διάρκεια της σχολικής τους φοίτησης με βάση τους βαθμούς και την εν γένει πορεία τους. Αυτό επιβεβαιώνει το γεγονός ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα σπάνια γνωρίζουν την έννοια της 'σχολικής αποτυχίας' και τις περισσότερες φορές έχουν μια βεβαιότητα για τις δυνατότητες επιτυχίας που τους φέρνει στο Πανεπιστήμιο ως φυσικό επακόλουθο της σχολικής τους πορείας και όχι ως αποτέλεσμα μιας συνειδητοποιημένης προσωπικής επιλογής. Υιοθετούν κατά συνέπεια περισσότερο μια συλλογική κοινωνική αναπαράσταση για τον ρόλο του Πανεπιστημίου και την αξία των σπουδών και λιγότερο εκτιμήσεις για τις δικές τους ικανότητες και προοπτικές, γεγονός το οποίο εκφράζει μια ρευστότητα στις επιλογές τους και μια 'επιφανειακή στρατηγική'.

Ενδιαφέρον έχει να τονιστούν και κάποιες επιμέρους διαστάσεις στην έρευνα: η διάσταση του φύλου δεδομένου ότι τα κορίτσια φαίνεται ότι έχουν μια πιο ισχυρή εικόνα για το Πανεπιστήμιο. Επιπλέον το προφίλ της οικογένειας και ειδικότερα η σταθερότητα των εισοδημάτων, το επάγγελμα της μητέρας και του πατέρα έχουν στατιστικά σημαντική βαρύτητα στη διαμόρφωση της προσωπικής εικόνας και αντίληψης για τον ρόλο του Πανεπιστημίου. Εξίσου μεγάλη σημασία έχουν το πολιτισμικό και μορφωτικό κεφάλαιο της οικογένειας, ο τόπος κατοικίας, η προσωπική δέσμευση και αποφασιστικότητα αλλά και οι απόψεις των φίλων αναφορικά με τον ρόλο και τη σημασία του Πανεπιστημίου. Σταθμό στην πορεία ωρίμανσης και συνειδητοποίησης αποτελεί η φάση επιλογής σχολής μέσα από τη συμπλήρωση του μηχανογραφικού δελτίου που μπορεί να συσχετιστεί με τις οικογενειακές στρατηγικές, τα στερεότυπα και τις προσδοκίες από την επαγγελματική αποκατάσταση.

Στο τελευταίο μέρος του βιβλίου παρουσιάζονται τα αποτελέσματα έρευνας που διεξήχθη το 2019-2020 για τις απόψεις πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών του Πανεπιστημίου Πατρών για τις συνθήκες και τα προβλήματα της φοιτητικής τους ζωής. Στόχος είναι να συσχετιστούν τα κίνητρα για τις σπουδές και η κοινωνική αναπαράσταση για τον ρόλο του Πανεπιστημίου με το βαθμό ικανοποίησης στο πρώτο έτος. Τα παραπάνω συσχετίζονται με τρεις κατηγορίες φοιτητών/τριών όσον αφορά τις προσδοκίες και τις αναμονές από το Πανεπιστήμιο: οι διανοούμενοι/οι έχοντες και οι έχουσες όραμα, οι πραγματιστές και οι 'χαμένοι' ή αλλιώς όσοι/ες έχουν χάσει τον προσανατολισμό τους. Οι φοιτητές/τριες της έρευνας φαίνεται ότι έχουν μια ωφελιμιστική αντίληψη για τις πανεπιστημιακές σπουδές -όχι τόσο ρεαλιστική- που συνδέεται περισσότερο με την επαγγελματική ζωή, τη σταθερή δουλειά, τον ικανοποιητικό μισθό που εναρμονίζεται περισσότερο με τα αιτήματα της μεσαίας τάξης στην ελληνική κοινωνία.

Μέσα από την ανάλυση των εκπαιδευτικών πολιτικών και των ερευνητικών δεδομένων που επιχειρεί ο συγγραφέας συνάγεται ότι η μαζικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης οδήγησε σε έναν εκδημοκρατισμό με ποσοτικά χαρακτηριστικά. Το δίκτυο της ανώτατης εκπαίδευσης επεκτείνεται ικανοποιώντας περισσότερο ευρωπαϊκές εκπαιδευτικές πολιτικές και λιγότερο κοινωνικές ανάγκες,

ενώ η ανισότητα διατηρείται και μεταφέρεται στο εσωτερικό της ανώτατης εκπαίδευσης μέσω της ιεράρχησης των ιδρυμάτων και των προγραμμάτων σπουδών. Επίσης οι πολιτικές εκδημοκρατισμού της ανώτατης εκπαίδευσης δεν μεταφράζονται σε ικανοποίηση και ευχαρίστηση των φοιτητών/τριών αλλά σε απογοητεύσεις και συγκρούσεις που αλλοιώνουν το νόημα της ίδιας της δημοκρατίας και των σχετικών αξιών.

Δέσποινα Καρακατσάνη
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Σταύρος Α. Πανταζόπουλος, *Κοινωνικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-2001: Η νεοελληνική κοινωνία σε ιστορική προοπτική* Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος, 2024

Το βιβλίο με τίτλο "Κοινωνικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-2001: Η νεοελληνική κοινωνία σε ιστορική προοπτική" του Σταύρου Α. Πανταζόπουλου αποτελεί μια εκτενή και λεπτομερή ανάλυση των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και δημογραφικών αλλαγών που συντελέστηκαν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια αυτής της κρίσιμης περιόδου. Ο συγγραφέας, με ακαδημαϊκή αυστηρότητα και επιστημονική μεθοδικότητα, εξετάζει την εξέλιξη της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, αποτυπώνοντας τις δυναμικές που διαμόρφωσαν την μεταπολιτευτική Ελλάδα.

Το έργο χωρίζεται σε τέσσερα κύρια κεφάλαια, καθένα από τα οποία εστιάζει σε διαφορετικές πτυχές του κοινωνικού μετασχηματισμού. Στο πρώτο κεφάλαιο, αναλύονται οι θεσμικοί και πολιτικοί μετασχηματισμοί που οδήγησαν στην αναγέννηση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, ενώ παράλληλα εξετάζονται οι επιπτώσεις των πολιτικών κομμάτων και οι εκλογικές διαδικασίες που διαμόρφωσαν το πολιτικό τοπίο της χώρας. Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στην οικονομική διάσταση της περιόδου, παρουσιάζοντας την ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας μετά την πτώση της δικτατορίας και την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα.

Ο Πανταζόπουλος, στο τρίτο κεφάλαιο, εμβαθύνει στις δημογραφικές αλλαγές που συντελέστηκαν κατά τη διάρκεια της μεταπολιτευτικής περιόδου, αναδεικνύοντας τις μεταβολές στον πληθυσμό, την αστικοποίηση και τις μεταναστευτικές ροές. Το τέταρτο κεφάλαιο αποτελεί μια σύνοψη των προηγούμενων κεφαλαίων, παρέχοντας μια ολοκληρωμένη αποτίμηση της περιόδου, με έμφαση στις κοινωνικές και πολιτικές προκλήσεις που αντιμετώπισε η Ελλάδα κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης.

Το βιβλίο "Κοινωνικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-2001" διακρίνεται για τη μεθοδική του προσέγγιση και την εκτενή χρήση πρωτογενούς και δευτερογενούς υλικού, συμπεριλαμβανομένων εκλογικών δεδομένων, δημοψηφισμάτων, δημογραφικών στατιστικών και κυρίως, εφημερίδων της εποχής, τις οποίες συνδυάζει με τα προαναφερθέντα δεδομένα. Ο συγγραφέας αξιοποιεί μια πολυδιάστατη μεθοδολογία, συνδυάζοντας την ποιοτική ανάλυση με την ποσοτική εξέταση των διαθέσιμων δεδομένων, προσφέροντας έτσι μια ολοκληρωμένη και τεκμηριωμένη επιστημονική έρευνα.

Η συμβολή του βιβλίου στην κατανόηση της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας είναι αναμφισβήτητη. Ο Πανταζόπουλος καταφέρνει να συνδέσει τις θεσμικές, πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις με έναν συνεκτικό τρόπο, αναδεικνύοντας τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφορετικών παραγόντων που διαμόρφωσαν την Ελλάδα της μεταπολίτευσης. Η ανάλυση των αλλαγών που συντελέστηκαν στην πολιτική σκηνή, στην οικονομία και στην κοινωνία της Ελλάδας παρέχει στους αναγνώστες ένα βαθύ και πολυδιάστατο πλαίσιο κατανόησης της περιόδου.

Επιπλέον, η έμφαση του συγγραφέα στην ιστορική συνέχεια και στην ανάλυση των παραγόντων που οδήγησαν στην οικονομική κρίση του 2008, καθιστά το βιβλίο ιδιαίτερα επίκαιρο και χρήσιμο για την κατανόηση των σημερινών προκλήσεων που αντιμετωπίζει η Ελλάδα. Η σύνδεση των ιστορικών γεγονότων με τις σημερινές εξελίξεις προσφέρει στους αναγνώστες ένα εργαλείο για την ερμηνεία του παρόντος μέσω της γνώσης του παρελθόντος.

Συνολικά, το βιβλίο του Σταύρου Α. Πανταζόπουλου αποτελεί ένα σημαντικό επιστημονικό έργο, το οποίο συμβάλλει καθοριστικά στην κατανόηση των πολυδιάστατων μεταβολών που επηρέασαν την Ελλάδα κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης. Η σχολαστική έρευνα, η ακαδημαϊκή αυστηρότητα και η ευρεία θεματολογία καθιστούν το βιβλίο αυτό απαραίτητο ανάγνωσμα για τους μελετητές της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας και κοινωνίας, καθώς και για όλους εκείνους που επιδιώκουν να κατανοήσουν τις βαθιές αλλαγές που διαμόρφωσαν την Ελλάδα της μεταπολίτευσης και τις επιπτώσεις τους στη σημερινή εποχή.

Μαρία Συρμαλή
Πανεπιστήμιο Αιγαίου